

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

КНИЖКА ХІ.

За листопад 1902 року.

РАСИ ЕВРОПИ І ЇХ ІСТОРИЧНІ ВЗАЄМИНИ.

(Дра Владислава Олехновича).

IV. Загальний погляд на події передісторичних рас.

В сій розділі звернемо увагу на події кожної європейської раси з окрема.

Середземноморська раса в неолітичній періоді відгравала в Європі під зглядом культури ролю чинного первістка; початок суспільної організації й цивілізації в Греції і Римі належить приписати середземноморській расі.

Що тикаєть ся Греції, то та річ не підлягає ніякому сумнівови. Старогрецька епоха, яку докладно характеризують Мікени в останній своїй добі, належить виключно до Середземного моря, до тої епохи, яку найліпше можна назвати єгипетсько-асирійсько-фенікійською — в Азії.

Властива історія і цивілізація Греції розпочала ся в XII—XI віці перед Христом, се-б то від часу, коли з півночі прибувають дорійські племена, що представляють первісток середно-європейського короткоголовця. Рим у початковій своїй епосі належить теж до середземноморської раси, як про те свідчать староримські чашки з передісторичних епох.

Епоха, яку репрезентують Мікени й Рим в часі виступу на видівню історії, показує вже зорганізовану суспільність, про що свідчать хоч би самі памятки будівництва. Та епоха мусіла вже мати попередню свою історію; народи, що полишили памятки, віднайдені в Мікенах, не були вже в стані первісної культури; і та епоха, вказуючи виразну звязь із єгипетською культурою, належить виключно до середземноморської раси.

Початок впливу середно-європейського первістка починаєть ся ледви коло XII—XI віку перед Христом. Не кажемо зовсім, що пізнійша культура Греції й Риму належить виключно до раси короткоголовця середної Європи; навпаки, та культура належить до місцевої раси; зазначаємо лише участь у ній короткоголового первістка Європи.

Перейдїм тепер до відносин короткоголової раси до довгоголової на півночі Європи. Щоби докладно зрозуміти ті відносини, належить передовсім звернути увагу на духові і моральні прикмети кожної раси, на її характер — на душу раси.

Короткоголовець є вже від початку неолітичної епохи осілим рільником, що тримає домашні звірята. Головною, засадничою прикметою його ума є привязанє до землі і консерватизм, що з того випливає.

Розвиток суспільностей, зложених із короткоголовців, ціхує пасивність. Той розвиток відбуваєть ся на місці і стремить природним способом до витворювання громади, як першого степеня суспільної організації. Коли якась місцевість, село, заселить ся достаточо і не може вижити всіх жителів, тоді частина їх закладає нову оселю в сусідстві, але все громадно. „Дух стада ціхує короткоголовця“ — як трафіо висловив ся проф. Ляпуж.

Тому то головною прикметою суспільностей, в яких переважає і паує елемент короткоголової раси, є консерватизм і привязанє до інституцій і релігій, вирослих на тій землі. Право опираєть ся на традиції. І серед короткоголовців поступ конечний, але він повільний; новаторство не є прикметою короткоголовця задля браку визначнійшої індивідуальности. Ум короткоголовця спокійний, наклінний до поезії, а навіть до мрій; менше здібний до діла, менше підприємчивий, особливо коли йде про діло окремої одиниці, про індивідуальний чин.

Прикмети ясного довгоголовця північної Європи дають образ цілковито відмінного характеру. Сильна воля, енергія, ініціатива і визначний розвій індивідуальности становлять засадничі ціхи характеру північної раси. Ум довгоголовця передовсім підприємчивий, практичний. В суспільности довгоголовців практичність і самостійність володіють навіть у царині вірувань; довгоголовець вдовляєть ся практичними засадами релігії; його ум не любить абстрактних спекуляцій, стремить до твореня практичних підстав моральности і тому духовний стан не відграває важнійшої ролі

в організації суспільностей, витворених довгоголоцем; у всіх проявах життя панує індивідуальність.

Кожний з читачів зрозуміє, що ця загальна характеристика є нарисом, утвореним на підставі обсервації теперішніх часів, а принаймні історичних. Бажаючи говорити про відносини тих двох первістків расових у передісторичних часах, мусимо творити гіпотетичні часи, беручи до помочи скуті факти.

Проф. Піч подав загальний нарис расових відносин на підставі детальних археологічних і антропологічних дослідів, довершених на відповідно невеликій просторі нинішньої Чехії. Він виказав, що в північній Чехії жив довгоголовий народ, в полудневій короткоголовий, а в середнім поясі оба ті первістки мішалися. Відносини обох тих первістків расових певно не були в тих давніх часах мирні, навпаки, можна напевно сказати, що вони були безнастанною борбою. З характеру обох тих первістків належить догадувати ся, що в тій борбі довгоголовець був заціпною, агресивною стороною, короткоголовець відпорною.

В найдавніших часах, коли довгоголовець був головно ловцем, коли людність була нечисленна і розкинена на значних просторах, він організував походи в землі короткоголовця для добути поживи, скоро вислідки ловів не заспокоювали голоду.

В пізнійшій епосі, коли з ходом часу почала людність організувати ся, коли повставали засновки суспільностей, борба тих двох первістків расових приймає що раз більше характер новочасних борб, що мають на меті підбій, пановане і користуванне працею підбитої людности. В тих борбах короткоголовець, із природи менше войовничий, менше витривалий в борбі, був усе в остаточнім результаті поконуваний і підбиваний під пановане довгоголоця; повставали мішані суспільности, в яких короткоголовий елемент був у більшості, але полишав ся підданим, рільником, коли довгоголовець витворював аристократичну верству, пануючу, був політичним провідником, адміністратором і начальником збройної сили.

Перемішуванє тих двох первістків відбувало ся не тільки на території, заселеній короткоголовцем; як полонений заселявав він звільна простори довгоголоця. Є численні приклади кладовищ і гробів, що належать до раси довгоголовців, у яких побіч довгоголових мужеських чашок подибували ся жіночі чашки чистого короткоголового типу. То чашки бранок, невірниць.

Взагалі можна сказати, що підбій, забиране в полон, пори- ване жінок — були в тих часах, як зрештою і в значно пізній- ших, найважнішими чинниками перемішування сусідніх народів і рас.

Погляньмо, яка була судьба обох тих рас у дальшій розвою утворюваних мішаних суспільностей?

Політичний і державний характер надавав витворюваним су- спільностям довгоголовець, але внутрішній розвиток тих організмів залежав головно від короткоголового первістка. Головні причини такого стану річий отсі: довгоголовець задля сильно розвиненої індивідуальности, войовничости, як рухливий первісток розсіював ся на щораз більші простори; короткоголовець, привязаний до землі, звязаний спільними віруваннями і звязаними з ними інститу- циями, полишав ся на місці; розмножував ся без порівняня шви- дше і добував сим способом остаточно перевагу.

Теперішні збиті громади короткоголовців у цілій середній Європі повстали власне тим способом, завдяки постійному приро- стови. В тих місцевостях перед кількома тисячами літ подибували ся численні кладовища довгоголовців. Але довгоголовець, випи- раний безнастанною хвилею короткоголовця в його поступовім руху, цофав ся на північ і на схід, займаючи відвічні ліси північної і східної Європи.

Деякі виконалини в полудневій Сибірі вказують, що довго- головець перейшов Ураль і вдер ся аж до границь середноазій- ського короткоголовця, займаючи цілу східню площу Європи, скоро тільки та країна стала можливою до заселення. Зіткнене того схід- ного відлomu довгоголовця з короткоголовцем середної Азії було півнійшою появою від зіткнення довгоголовця в середній і західній Європі з середноєвропейським короткоголовцем; але характер того зіткнення і мішання обох рас був цілковито такий самий і остато- чний вислід також ідентичний, витворене мішаної, переходнової раси, в якій нині можна виказати поступові переходи прикмет від одного первістка до другого.

Не треба ні на хвилю забувати, що се шематичний образ ево- люції двох расових первістків, із пропущенем усяких подробиць як що до часу, так і місцевостей; належить одначе рівночасно тя- мити, що власне ті подробиці заповняють цілу різнородність істо- рії Європи від найдавніших епох до нинішних часів.

В шематі сім і загальнім, поданім висше, можна що до часу відрізнити поодинокі епохи.

З кінцем неолітичної епохи мали вже оба расові первістки певну організацію; численні кладовища вказують уже досить значне заселенє в добі, що попереджує період металю; особливо тілопальні кладовища короткоголовців доказують безсумнівно, що існували спільні вірування, отже й певна суспільна організація. Скелети довгоголовців у північній Чехії з тої самої епохи, знаходжені у значнім числі, становлять уже кладовища, які вказують, що поселенє збирало ся вже в більші громади і було осіле; проф. Ніц припускає одначе на підставі археологічних розслідув, що то були часові мешканя, може лише зимові. Та епоха, по всякій правдоподібности, як показуєть ся з численних археологічних даних, кінчить ся менше більше коло 1500 р. перед Христом.

В дальшій періоді культура середньої Європи розвивала ся дальше. Той розвиток, як вказують досліді останніх часів, був самостійний, зовсім незалежний від полудневої, римської культури. Гальштадський період, що існував менше більше на 1000—1100 літ перед нашою ерою, представляє чисто європейську культуру, належну виключно до європейських рас. Звісне гальштадське кладовище містить і тілопальні і ховальні гроби. Се вказує, що гальштадська культура спільна, що обі раси брали в ній участь.

В пізнійшій епосі вплив полудневої культури несумнівний, особливо коли панованє Римлян дійшло до середної Європи; але на півночі Європи ширила ся середно-європейська культура, звана гальштадською, і була залежна виключно тільки від сих двох расових первістків. За найбільше характеристичну прикмету тої північно-європейської культури належить уважати епоху городищ.

Городища, се місцевости постійно заселені, оборонні, що становили осередки, столиці постійних суспільних організацій. Вони займають значний простір у середній Європі, на границі з північною, плоскою частиною Європи, отже в тій стрейфі, в якій за попереднього періоду ми бачили зіткненє обох рас. У тім періоді ширила ся швидко середно-європейська культура на північ і на схід; поступ її можна досить докладно означити, бо вона полишала по собі значні сліди в формі тілопальних кладовищ.

Період городищ можна б добре схарактеризувати, звучи його періодом роздробленого феодалізму. Є то період, у яким мішана раса почала витворювати політично відрубні організми суспільні.

В тім періоді довгоголова людність цофала ся дальше на північ і схід, а оселі її зближали ся до Балтійського моря. Та людність помножувала ся також; вона мала можливість творити значнійші войовничі орди, які робили воєнні походи на полудне, до стрефи городищ.

Відносини обох расових первістків полишили ся властиво ті самі; лише границя їх зіткнення посунула ся на північ, а значнійше заселенє дозволювало формувати численнійші загони. В середнім знов поясі Європи, на північ від Дунаю, повставали мішані суспільности — ті власне, що витворили гальштадську культуру, незалежну в своїм початковім розвитку від полудневої культури.

В дальшім періоді, коли розвій римської сили дійшов до вершка, та середно-європейська культура підлягла полудневим впливам із часом, як до тих країн дійшли римські легіони.

Довгоголова раса розвивала ся рівночасно дальше й організувала суспільности на берегах Балтійського моря, які могли творити численні, добре зорганізовані войовничі відділи. Оселі тих войовничих племен довгоголової раси тягли ся від нинішньої Бельгії через Голяндию, Данський півостров і дальше на схід.

В тій добі, як у середній Європі розвивали ся суспільности мішаної раси, у східній Європі почала довгоголова раса мішати ся з середно-азійською расою, даючи початок фінській расі, яка витворившись на кінцях східної Європи, відіграла таку саму роль історичну, як у загальї раса ясного довгоголовця на півночі середньої Європи. Вона творила щораз численнійші відділи войовничих орд, коли з полудня, з Балканського півострова, ширив ся на північ натиск короткоголовців рівночасно з полудневою культурою. Ріжниця між західною і середною Європою з одного, а північною і східною з другого боку — лежала головню в тім, що культура і поступенна організація, як вплив щораз більшого приросту осілого короткоголового населеня, йшли від заходу й полудня на схід і північ. Коли проте в середній Європі розвинула ся епоха гальштадської культури — на сході Європи залюдненє було ще незначне, а тамошні народи були в стані первісної культури: вони творили суспільности, які ще не виступали на історичній арені.

Дальший період в історії північної Європи становить доба так званої — невластиво — „мандрівки народів“; кажемо невластиво, бо як ми бачили, населенє Європи витворювало ся на місці в попередніх часах і розвивало поступенно та без перерви свою

культуру власну. Аж тоді, коли Рим розширив свою владу майже на цілий тодішній культурний світ і коли римська культура розширилася на північ аж до середньої Європи, поділилася Європа на дві половини: полудневу — римську і північну — варварську.

Та друга половина тяглася від нинішньої Бельгії через Голландію, Данію, берегами Балтійського моря на схід через виїшню середню і північну Росію. Цілий той простір займала довгоголова раса, яка в тій добі була на стільки зорганізована, що творила численні войовничі відділи.

Перший великий похід тих племен на полудне записала історія як похід Галів на Рим, останній — як наїзд Гунів. Перший з тих походів творився мабуть на західних кінцях осель тої раси — в нинішній Бельгії, останній на східних кінцях, в нинішніх оселях Фінів над берегами Волги і Камі.

Між тими, що так скажемо, скрайніми походами північної раси заповняють той період мандрівки народів, званих в історії під назвою германських, мандрівки, яких точкою виходу була Данія, а мабуть і краї положені на схід, на побережжю Балтійського моря, між вказаними вище західними і східними границями осель північної раси. Повторяємо ще раз, що історія несправедливо назвала ту добу періодом „мандрівки народів“, бо се були мандрівки менше або більше численних загонів на землях, заселених уже, коли тимчасом постійний, незмінний поступовий рух щораз густішого населення Європи відбувався у просто протилежнім напрямі, з полудня на північ.

Крім тих більших мандрівок, які записала історія, були безсумніву й менші, що відбувалися на меншому просторі і йшли в різних напрямках. Були вони, що так скажемо, другорядними мандрівками, були впливом і наслідком більших.

Войовничі північні орди опановували різними народами середньої Європи і витворювали войовничі держави, що вели з собою борби протягом якогось часу. Нові наїзди підбивали по черзі ті свіжо витворені державки і надавали їм відмінний політичний характер, творячи з них нові держави і т. д. аж до нових часів, у яких почали в Європі творитися ті держави й народи, що існують нині.

Як останній об'яв руху північної раси вважаємо історію Норманів; Швеція і Норвегія були останніми, найдалше на північ висуненим постерунком ясного довгоголовця. На Скандинавському півострові заховався найчистіший тип тої раси і тому аж до най-

новіших часів заховав властивий характер тої раси в знаних із історії походах Норманів, що згадаємо лише походи до Англії, Франції, Сицилії, полудневої Італії, та на схід Європи, що дали початок державній організації Руси.

Так представляється в найзагальнішій нарисі історія двох головних рас північної і середньої Європи. Від часу їх зіткнення в епосі неоліту, аж до найновіших часів, тягнеться без перерви боротьба обох первістків, а вислідом її є витворювання мішаної раси і поступенна організація новочасних держав, почавши від періоду городищ. Народи тих держав, наслідком спільної і довгої організації, дуже зближені до себе в антропологічній будові, що трафічно означив проф. Кольман, кажучи, що „народи європейської раси представляють себе як одновартні монети, але різного стемпля“.

Народи всіх держав, які займають середню і північну частину Європи, представляють мішану расу. В північній її половині переважає її нинішній первісток ясного довгоголова, в полудневій — короткоголова.

По тій причині не можна хіба вважати випадковою річю, що всі столиці тих держав лежать на границі зіткнення обох расових первістків: Париж, Берлін, Варшава, Вільно, Москва. Се власне лінія, про яку ми говорили нераз, лінія розграничення сфери двох головних рас Європи.

Сей географічно-антропологічний факт не випадковий. Лондон лежить також на границі зіткнення первісної полудневої і північної раси. Відень повстав на місці, де зродила ся перша самостійна культура середньо-європейська.

У. До якої раси належить флексійна мова?

Розсліди фізичних прикмет європейських народів на живих особах довели нас до висновка, що нинішнє населення Європи витворило ся з трьох головних первістків расових.

Антропологічні розсліди в царині праісторії, оперті на порівнюванню скелетів передісторичних рас, дозволили на означене взаємних відносин тих трьох первістків расових. Із тих розслідів виходить, що первісне довгоголове населення Європи було розділене на дві половини короткоголовою расою, що заняла середню, гористу частину Європи.

Полудневий відлам довгоголовців належить до середземноморської раси. Північний відлам становить расу ясного блондина північної Європи.

Лінгвістичні дослідження виказали, що європейські народи, витворені з тих трьох первістків расових, із винятком фінських народів, говорять арийськими мовами. Дальше виказали вони, що всі арийські мови є діалектами одного старшого язикового племені, затраченого і незвіданого, якому надано назву праарийського. З konieczности повстало проте питання: в якій місцевості існувала колиска того язика і котра раса витворила сю першу флексійну мову?

Найновіші фізіологічні студії довели багатьох учених до висновка, що колиска арийських язиків існувала найправдоподібніше в Європі. Антропологічні дослідження, що дають наведений вище образ розміщення расових первістків, дозволяють висловити деякі висновки, що кидають дуже пожадане освітлене на непорішену досі арийську квестию.

Для зрозуміння того освітлення язикової квестиї антропологічними дослідженнями вистане представити на однім шематичнім рисунку Європи географічне розміщення арийських мов і расових первістків. Рисунок той можна зрештою зредукувати до двох ліній, накреслених на мапі Європи, що бігли-б із полудня на північ і лучили-б осередки арийських мов.

Осередки арийських мов можна означити такими точками. Осередком грецької мови най будуть Ацени, осередком групи славянських мов — середина Карпат, що немов лучать славянські західні групи зі східними, як також полудневі з північними; осередок для литовської мови буде в середині Литви.

Ті три осередки лучимо одною простою лінією, на якій кінцях будуть лежати осередки грецький і литовський, а між ними — осередок славянських мов.

Осередки трьох останніх арийських мов Європи умістимо в отсих точках: Рим для латинської мови, середина Франції для кельтської мови, а підстава Данії для германських мов. Лінія та вігнена під кутом, на яким лежить осередок кельтської мови, а на кінцях лінії — германська на північній і латинська на полудневій.

Коли тепер на тій самій мапі означимо знані нам уже докладно сфери трьох первістків расових Європи, то отримаємо такий уклад арийських мов під расовим зглядом:

Мова германська і литовська лежать у сфері раси ясного довгоголовця; осередки кельтської і славянської мови лежать у сфері короткоголовця середньої Європи, а осередки грецької і латинської мови лежать у сфері середземноморської раси. Коли-б оселі ясного довгоголовця північної Європи були колискою арийської раси, то передівсім ті дві мови мали би прикмети старинности, а крім того були би до себе найбільше зближені. Тимчасом лінгвістика виказує, що литовська мова найбільше зближається до славянських, а всі разом стоять у близькій звязи з іранською групою. Надто коли-б на півночі Європи була колиска арийських мов, фінські народи, що сусідують безпосередно з ясним довгоголовцем, мусіли-б без сумніву улягти впливови тої первісної мови арийської; тимчасом лінгвістичні досліді показують, що мова західних Фінів стоїть тільки в деякій звязи з германською мовою.

Коли звернемо увагу на сферу темного довгоголовця в Європі, де містять ся осередки двох арийських мов — латинської і грецької, то побачимо відразу неможливість здогаду, аби та раса була колискою праарийської мови, бо середземноморська раса полудневої Європи є тільки частиною великої родини, до якої належать Хаміти і Семіти. Зрештою історичні і лінгвістичні вказівки доводять достаточню, що властива грецька культура розпочала ся від часу приходу дорийських племен із півночі.

Старогрецька культура, яку пізнали ми з викопалин у Міке-нах, лучить ся з азийською культурою, а навіть переважно з єгипетською і належала вповні до раси темного довгоголовця; ясна проте річ, що арийська культура не могла мати там свого жерела. Належить отже догадувати ся, що лише короткоголовець середньої Європи міг бути тою расою, що дала початок культурі і мовам арийським, або був тим елементом, що приніс і культуру і мову до Європи з иньших місць.

Такий спосіб трактовання язикового питання з антропологічної точки дозволяє вилікніувати ясного довгоголовця північної Європи і виказує неможливість шукання колиски арийських мов у сфері темного довгоголовця.

Думаємо, що такі досліді в царині арийських мов у Азії кинули би ще більше світла на се питанє, в теперішнім часі одначе бракує ще докладнійших даних із антропології що до теперішнього стану расових відносин, розширених всесторонню дослідями на живих особах, як бракує також даних із царини пра-

історії. Можна подати тільки загальний нарис тамоніх расових відносин менше більше так:

Мала Азія від берегів Егейського моря аж до околиць, положених на полудне Кавказу, заселена короткоголовою людністю. З посеред неї заслугоють особливої уваги Вірмени. Їх оселі, оперті о гори Кавказу, були добре ослонені і тому уникнули змішання з зайдами, що напливали періодично з середної Азії. Наслідком того Вірмени полишили ся як одна з давнійших формацій короткоголовця, споріднених із середно-європейськими короткоголовцями, а особливо з тою галузею, що займає Балканський півостров. Вони говорять одною з арийських мов.

Вірмени становлять проте останню збиту і однородну групу короткоголовців; далше на схід короткоголовець не творить уже значнійших етнічних груп, хоч тип сей виразний ще в північній Персії, а можна помітити його й далше на схід аж до плоскозгіря Паміру. На полудне від осель Вірмен починаєть ся сфера довгоголового, в напрямі Арабії й Єгипту.

В загальнім отже нарисі расові відносини в Малій Азії такі самі, як у середній і полудневій Європі, бракує тільки даних що до способу мішання обох расових первістків. Під тим зглядом гідний зазначення факт, стверджений докладно на чашках старинних Єгиптян, а власне: чашки з давнійших епох представляють чисто довгоголовий тип, але в пізнійших епохах видно виразно примішку короткоголовців. Тому що долина Нілю окружена з усіх боків довгоголовою расою і лише від півночи лучить ся з Малою Азією за помічю вузького межиморя, то єдино тою дорогою могло відбувати ся зіткнене і мішане обох первістків расових. Відносини отже їх у Малій Азії такі самі, як між короткоголовцем середної і довгоголовцем полудневої Європи. Аналогія ся тим докладнійша, що короткоголовець Малої Азії і середної Європи становить властиво одну расу, а з другого боку довголовець полудневої Європи є лише відломком раси темного довгоголовця, до якої належать Хаміти і Семіти.

Коли проте будемо вважати расу короткоголовця Європи і Малої Азії за цілість, що заселює цілий простір від Фіністери аж до Паміру, то на наш погляд флексійна мова могла з'явити ся на цілім тім просторі; найправдоподібнійше могла вона одначе повстати в середній частині тої довгої стрефи, т. є. на просторі Малої Азії і Балканського півострова, бо та частина була най-

правдоподібнійше первісною колискою короткоголовця. Бажаючи ближше означити місцевість і умови, серед яких могла повстати флексійна мова, належить узглядняти ще деякі дані.

Ми бачили, що арийськими мовами говорять народи, які належать до кількох рас. Первісна гіпотеза про походження Арийців від одного скотарського народу впала; тоді історики поставили здогад, що одна з тих рас мусить бути расою первісних Арийців, які говорили праарийською мовою і розширили її на иньші раси. Одначе антропологічні дослідні переконують, що сей здогад не поставлений на властивім ґрунті, бо флексійна мова могла повстати не серед чистої, але як раз серед мішаної раси.

Знаємо вже, що дотеперішні дослідні на європейським ґрунті дали докази, що від початку неоліту почала творити ся мішана раса, що на границі зіткнення двох расових первістків повставали перші організації суспільні в північній Європі. Знаємо також, що ті перші організації суспільні дали з часом початок нинішнім державам, яких столиці лежать власне на лінії зіткнення обох расових первістків.

В Малій Азії повтарається та сама поява. І тут і там столиці старинних держав лежать на лінії зіткнення рас короткоголовця і темного довгоголовця: в Європі Рим і Атени, в Азії — Вавилон і Єрусалим.

Лінія, що лучить столиці новітних держав, є граничною лівією між сферами короткоголовця на півночі і ясного довгоголовця; лінія, що лучить столиці старинних держав у полудневій Європі і Малій Азії, є граничною лінією між сферою короткоголовця від полудня і сферою середземноморської раси, хаміцької й семіцької. Обі ті лінії злучені у Франції творять верх клина, що представляє оселі короткоголовця і розділює первісну довгоголову расу на два відломи: північний і полудневий.

Течія культури в історичній епосі ширить ся по тих граничних лініях, т. є. від Вавилону, по лінії зіткнення короткоголовця з темним довгоголовцем, від сходу на захід; з Азії переходить до Європи, наперед до Греції, потім до Риму. По думці нинішніх поваг у царині археології, відкрите металів, а головню міді і бронзу, мало місце в Передній Азії, в околиці жерел Тигра і Евфрата. Винахід металевого озупа був без сумніву одним із важніших чинників у ширеню культури тої епохи.

Найправдоподібніше разом із тою першою культурою, якої течія триває без перерви до нині, повстала перша флексійна мова. Мова та ширила ся по оселях короткоголовця у двох напрямках: на схід — до Індії, а на захід — у напрямі Балканського півострова. Що праарійська мова обіймала Балканський півостров, виходить уже із самих лінгвістичних студій почавши від праці Лінденшмідта; розклад арійських мов в Європі стверджує вповні висновки того вченого.

Поодинокі мови арійські творять немов розету з листя, яко-го підстави звернені в напрямі Балкану, а верхи — до обводу європейського континента. Грецька мова представляє перший листок у полудневім напрямі, латинська другий листок у напрямі Апенїнського півострова. Третій листок у напрямі нинішньої Франції буде означати територію кельтської мови; четвертий — територію германської мови, звернену вершком до підстави Данії; пятий листок буде звернений на північ до устя Висли і Німана, як територія литовської мови; останній листок — славянських мов — звернений на північ і на схід. Правда, така розета нарисована на мапі Європи буде лише шематична, але сей шемат відповідає сути річи. Знаємо, що латинська мова не принесена на Апенїнський півостров як латинська з Балканського півострова, але що витворила ся з римського діалекту і поглинула всі сусідні споріднені діалекти. Так само було з грецькою мовою, що розвинула ся з атенського діалекту. Лише для славянських мов повніший шемат відповідає ще нині стисло історичному їх розвитку.

Кожда арійська мова європейська розвивала ся на досить широкій території, на якій панувала коли не одна праарійська мова, то в кождім разі діалекти, дуже близько споріднені з собою. Повтаряємо, що уклад у формі розети з листків, відповідає дійсному стану річи. Підстави поодиноких листків містять ся на території короткоголовця, т. є. на Балканським півострові, над середнім бігом Дунаю, а вершки звертали ся на полудне, на територію середземноморця, і на північ, на територію ясного довгоголовця.

Аби сей шемат відповідав дійсности, належить тямити, що не всі листки вирости рівночасно та що не росли з однаковою силою. Зріст листків, або ширене мови залежало від багатьох обставин, а головню від двох причин: від політичного розвою етнічної одиниці, від її географічного положення і від розвою сили сусідньої мови.

Мова кельтська, приміром, була одна з найстарших і ширила ся на захід Європи в напрямі осель короткоголовців, опісля звернула ся на північ Франції і перейшла до Англії та Ірляндії; займала проте в певній епосі дуже значний простір. В найближшій епосі підлягла вона перевазі двох сусідніх мов: з одного боку розвинула ся швидко латинська мова, з другого германська; остаточно кельтський листок зник наслідком утиску сусідніх листків, що розростали ся сильно, а полишив ся тільки його верх у нинішній Ірляндії.

Те саме можна сказати про литовську мову. І вона була прибита своїми сусідами: германською мовою з одного боку, і славянськими з другого. Полишив ся також лише вершечок, що сховав ся в затишній околиці, опертій о Балтійське море, і тому переховала вона більше архаїчних прикмет.

Грецька мова ширила ся швидко зі свого первісного осередка на сусідні острови, в західнім напрямі, в Сицилії, а у східнім на островах Егейського моря та далше, на берегах Анатолії.

Латинська мова ширила ся рівночасно з політичним розвитком римської держави, головню одначе в північнім напрямі, між народами півної культури. З часом із латинської мови пішли новолатинські, головню іспанська мова, що в новітніх часах перейшла Атлантик і стала пануючою в середній і полудневій Америці.

Германська мова ширила ся початково на північ, займаючи Голяндію, Данію, Скандинавію, Ісландію і Англію, а звідти, як англійська мова, переходить до північної Америки.

Славянські мови ширили ся також на північ; в найновішій історичній добі російська мова перейшла Ураль і заняла цілу північну частину Азії. Історія арийських мов в Європі, особливо тих, що розвивають ся без перерви до нині, вказує, що мова ширить ся на всі людські раси. Головними чинниками ширення якоїсь мови є культура разом із політичним розвитком, або колонізація і торговельні зносини. Як приклад першого способу ширення може служити в старинних часах латинська мова, в нових — російська; як приклад другого способу — у старинних часах фінської мова, в нових англійська.

Взагалі можна сказати, що мова ширить ся відосередково у напрямі півної культури. Латинська мова ширила ся вільно на північ, але не ширила ся на схід, бо тут здібалася з грецькою мовою і культурою. Славянські мови ширили ся початково на пів-

ніч; в дальшій епосі не могли не тільки ширити ся на захід, але навпаки, підлягли німецькій мові й західній культурі; за те свобідно ширили ся на схід.

Право ширення однакове для всіх мов і в усіх епохах. Флексійна мова, з якої витворили ся теперішні арийські, ширила ся на підставі тих самих законів. Теперішній уклад арийських мов в Європі й Азії вказує, що ся первісна мова займала територію Балкану і Малої Азії. Ширила ся вона найправдоподібніше разом із культурою, що перейшла з Малої Азії до Європи, а її течія триває до наших днів.

VI. Уваги про расові відносини польського і литовського народу.

Ми бачили вже, що сі народи є мішаниною двох расових первістків: ясного довгоголовця з півночі і темного короткоголовця середньої Європи. Мішанє тих двох первістків відбувало ся протягом довгого періоду — вперед на лінії зіткнення, а опісля, коли витворила ся мішана раса і суспільности почали творити поодинокі політичні організми, доконувало ся воно на більшім просторі, але все перемішували ся народи, зближені расово.

Наслідком того процесу було, що нині подибуємо лише на противних кінцях типу, зближені до своїх первісних прототипів; так отже на версі західніх Карпат, у Закопанім, позістав тип короткоголовця зі вказівкою 85, а на півночі у Жмудинів — вказівка 79. На лінії, що лучить ті скрайні точки, подибуємо ряд посередніх вказівок, розміщених систематично, як арифметичний ряд.

Прояву сього не можна інакше пояснити, як повільним мішанєм двох расових первістків протягом дуже віддаленого і довгого передісторичного періоду.

З часом населенє в Європі зростає постійно, але зростає швидше на полудне, як на північ від Карпат. Здогад сей опираємо на тім, що приріст людности стоїть у певних відносинах до культури взагалі, а до рільничої культури спеціально.

Нема сумніву, що в Європі ширила ся культура від полудня на північ, а сей напрям ширення полишив виразні сліди і на півночі від Карпат. Сей слід видний для антропологи, бо разом із культурою і зі зростом населення полудневий елемент почав у тім другім періоді ширити ся виразнійше. Та епоха уявила ся дуже наглядно на расових відносинах на північ від Карпат.

В тій епосі ширив ся короткоголовець на північ. Прямуючи від долини Дунаю не міг він перейти Карпат, але йшов із одного боку через краї, положені між Карпатами і Чорним морем, із другого знов — обходячи Карпати з заходу; ті дві течії стрінули ся з собою на землях, що лежать на північ від Карпат, і частину населення з попереднього періоду, що займала північні збочі Карпат, виперли на верхи гір. Те первісне населення вирізняється тим, що в ній переважає бльондиновий елемент; нинішні досліді антропологічні ствердили сей факт, подекуди суперечний з пляном загального розміщення ясних і темних рас.

Як ми бачили доси, в цілій Європі маліють усі прикмети ясного бльондина з півночі на полудне. На північних збочах Карпат подибуємо виразні відступи від сього правила; бо на найвищих верхах гір полишив ся немов острів населення, між яким переважає виразно бльондиновий тип, коли тимчасом у підніжжя гір подибуємо населення, серед якого прикмети темного короткоголовця середньої Європи виступають дуже докладно. Сей факт переваги бльондинових цїх на верхах Карпат стверджений достаточним числом помірив, не підлягає проте ніякому сумнівови, а при подрібнішій розсліді стає ще виразніший; так приміром завважано, що гірняки в Закопанім, положенім на найвищих верхах Карпат, найліпше переховали ту перевагу бльондинових прикмет, хоч в останніх часах, наслідком улекшеної комунікації, прибуває людність із рівнин і вносять із собою свої цїхи. т. є. впливає на зменшене переваги бльондина. Далше виходить із дослідів над найдавнішими закопанськими родинами, що відсоток синїх очий доходить у них до 80. По тій причині закопанські гірняки набрали переконання, що „правдивий гірняк“ має все синї очі, що по „сліповатих“ очах, т. є. ясповивших, можна пізнати зайдів із рівнин.

Той острів бльондинового населення займає верхи західних Карпат, як найбільше неприступні.

Досліди, пороблені в усіх частях сьвіта, стверджують, що на найвищих верхах гір подибується те населення, яке первісно занимало даний край, а наслідком напливу пізнійших рас цофало ся на висші місцевости.

Ми згадували вже кілька разів, що рівночасно з течією ясного довгоголовця північної Європи, яка йшла на полудне, існувала відворотна течія темного короткоголовця середньої Європи; остання течія була впливом побільшення населення і природного його розши-

рення рівночасно зі зростом культури взагалі, а рільничої культури спеціально.

Північна Європа, отже й земля на північ від Карпат, належала переважно до сфери ясного довгоголовця; тому то й у найдавнішій періоді переважають прикмети тої раси, а в дальшій періоді бере перевагу раса середньої Європи.

Проста річ, що ті два періоди належить брати в загальнім значінню, бо властиво процес мішання тих двох расових первістків відбувався без перерви і відбувається ще нині. Говорячи тому про два періоди маємо на думці неозначений ближше поділ, який однак загально можна так означити: В давнішій періоді північна Європа, отже й краї на північ від Карпат, була покрита переважно лісами, а населене, як ловецьке, добувало собі поживу переважно, коли не виключно, в лісах. У другій періоді населене осідає вже і черпає головну поживу з рільництва, задля якого населене групується в більших, що раз густіших масах, творячи вже певні організації суспільні.

Ріжниці, видні між шляхтою й селянами, з антропологічного погляду гідні уваги і становлять другий доказ напливу населення з полудня в другій періоді. Вони ось які: Зріст шляхти значно вищий, чашкова вказівка показує більший нахил до короткоголовости, а разом виступає вищий процент темних барв як волосся, так і очей.

В давнішій нашій праці, що дотикає антропологічних ріжниць шляхти і селян, висловили ми гадку, що ріжниця зросту залежить від ріжниці відживляювання, бо ми не могли віднайти жерела, звідки могла би походити людність високого росту з переважно темними барвами. Задля браку подрібних помірів антропологічних східного відлому короткоголовця середньої Європи, панувала тоді думка, ширена найліпшими дослідниками французькими, що короткоголовець середньої Європи, або кельто-славянська раса, є середнього росту. Прикмети властиві польській шляхті видавалися тим більше загадочними, що в цілій середній і західній Європі висні верстви, аристократичні, відзначають ся також високим ростом, але належать до блондинового типу, а то задля переваги в них прикмет раси ясного довгоголовця північної Європи.

Аж пізніші подрібні дослідники виказали, що між ростом західного і східного відлому короткоголовця середньої Європи заходять значні ріжниці. Західний відлом, кельтський (*Homo alpinus*)

є середнього зросту, що не переходить пересічно 1'65 m.; тимчасом середній зріст населення в Боснії виносить 1'68 m., а в деяких околицях доходить навіть до 1'70 m.

Тому що при дальших розслідах показало ся, що зріст польської шляхти виносить постійно коло 1'70 m., та що зріст належить до найпостійніших расових прикмет, рівночасно знов беручи на увагу, що шляхта більше короткоголова з перевагою темних барв очий і волосся, доходимо до висновка, що одинокою місцевістю, з якої вона може походити, є середня поріче Дунаю, або кажучи загально, вона належить до східного відлугу короткоголовця середньої Європи. Польська шляхта належить проте до другорядної формації антропологічної, прибулої з полудня з другорядною течією людности на землі, положеній на північ від Карпат.

Досліди дра Талька-Гринцевича над українською шляхтою дали такий самий результат; вони виказали, що зріст шляхти на Україні також високий і перевищає на 3 см. середній зріст українського народу, хоч його зріст у загалі вищий від зросту селян у Королівстві Польськім. Заразом темний тип серед української шляхти два рази численніший як серед народу.

Присутність отже блондинового типу на верхах Карпат доказує, що на землях, положених від них на північ, жило в давнішій періоді мішане населення, серед якого переважав ясний тип. Перевага знов темного типу на Карпатських підгір'ях і серед шляхти доказує, що в дальшій періоді взяла верх полуднева течія. З нею ширила ся в тім періоді культура на північ, а з нею мабуть і арийська мова.

В кінці ще раз повтаряємо, що з погляду антропології, у вигворюванню населення північної Європи існує від початку неоліту лиш один період і один прояв: перемішування двох расових первістків, ясного довгоголовця північної і темного короткоголовця полудневої Європи. Найвідповідніше не надавати тим двом елементам історичних назв. Назва короткоголовця французькими авторами кельто-славянською расою на стільки невідповідна, що виключає по троха зі сфери короткоголовця населення середньої і полудневої Німеччини, хоч воно без сумніву належить до сфери короткоголовця.

Другий період, про який ми згадували, не повинен також розбирати ся з історичної точки. Той період починається з кінцем неоліту або початком доби металевих зброї. Відрізняємо його

тому, що течія культури взагалі йде в Європі від полудня на північ. Течія ся залежить головню від природного побільшення населення і розширення його на північ, а під антропологічним зглядом ціхує її перевага типу короткоголовця, що є впливом культури і прискішеного збільшення людности; одначе до певного степеня залежить та перевага елементу темного короткоголовця також від того, що в мішаний расі сей елемент мабуть поспішнійший і лекше переходить на потомків.

Сей другий період у твореню населення північної Європи не історичний ще на стільки, що не є остаточним моментом у повстаню новітніх держав, які тепер існують.

В понятю повстання шляхти й аристократичної верстви лежить понятє історичних початків нинішніх держав. Вказуючи отже несумнівний факт, що польська шляхта походить із полудня, не твердимо зовсім, що завязок польської держави звязаний з тим.

Пригадуємо, що рівночасно з істнованєм полудневої течії в антропологічним значіню, не переставала існувати й течія відворотна, залежна від рухливости і войовничости ясного довгоголовця.

Хоч на Україні походженє шляхти вказує, що вона має початок із полудня, то початок Руси як історичної держави є наслідком підбою Варягів, безперечно північного походження. В Польщі, по всякій правдоподібности, завязок держави залежав також від підбою північного елементу, бо завязок той довершив ся на півночі, у Гнезні. Одначе перенесенє столиці до Кракова є доказом, що початковий розвиток польської культури мав своє первісне огнище в краях, що лежать близше Дунаю.

З польського переклав В. Т.

